

In chestia agrară*

I

Repartiția proprietății rurale în România

(*Valoarea socială și economică a diferitelor tipuri de proprietate: Proprietate latifundiară, mare, mijlocie, mică și parcelară*).

În țara noastră, în lipsa unor date precise, așa cum ni le-ar putea da numai un cadastru, dispunem astăzi de materialul statistic, adunat cu prilejul recensământului fiscal din 1896, 1902, 1905. Pe baza acestor date, au fost alcătuite: lucrarea d-lui Creangă asupra proprietății rurale în România, precum și Raportul oficial prin care d. Căpităneanu, pe atunci secretar general al ministerului de Finanțe, rezumă științele dobândite prin recensământul din 1905.

Cu deosebiri de minimă importanță, găsim în ambele lucrări același tablou general al repartizării proprietății după întindere. Dar cele două publicații nu au avut de loc aceeași soartă. S'ar zice că acei ce urmau să-și însușească răspunderea constatărilor făcute în Raportul oficial din 1906, au preferit să le dea uitării. În schimb, d. Creangă are până acum onorurile celor mai variate și întinse atacuri. D. Creangă este acuzat că ar fi alterat cu bună știință limbajul cifrelor, atribuind proprietății mari întinderi de pământ, pe care nu le posedă și împuținând citimea de pământ aflată în stăpânirea micilor proprietari. Din fericire, cei ce fac d-lui Creangă această gravă acuzație au fost incapabili să o dovedească, iar pe de altă parte au neglijat să recunoască că, dacă invinuirile lor ar fi întemeiate, ele s'ar răstrînge de o potrivă asupra Raportului d-lui Căpităneanu.

Lucrul însă se prezintă și mai ciudat. Oricine va citi cu atenția cuvenită ambele lucrări se va convinge din comparația lor că d. Creangă atribuie proprietății mari o întindere mai restrinsă decît o arată d. Căpităneanu. Și într'adevăr (controlați la pag. V), pe cînd după d. Creangă, proprietatea mare cuprinde—in pământ

*) Am socotit de datoria noastră să publicăm acest interesant studiu,—ultima lucrare a doctorului I. Radovici pentru țara lui,—fără nici o schimbare. Atragem însă atențiunea cititorilor, că autorul n'a putut cunoaște legea Casei rurale, în forma ei definitivă. Unele din deziideratele sale au fost realizate de Camera (d. p. mărirea lotului minim pînă la 5 ha.), dar în alte privinți, nu numai nu s'a putut, d. p., unifica administrația Casei Rurale cu a Casei centrale a Băncilor populare, ci chiar, cum era și necesar în acest caz, i s'au luat Casei Rurale toate atribuțiunile relative la arendarea moșiilor, cari rămînu pe seama Casei Băncilor Populare, cu totul deosebită. Ideia fecundă a dispărutului nostru prieten,—de a crea în Casa Rurală un „organism regulator al întregii vieți economice a țării”—, intruind în minile ei toate operațiunile relative la „mutațiunea proprietății țărănești, la arendări, la împrumuturi ipotecare și personale, etc.,—a rămas în sarcina viitorului...

cultivabil—3.810,315 hectare, fiind socotite in această cifră proprietatea Statului și Domeniile Coroanei, d. Căpităneanu afirmă că proprietatea mare stăpînește 3,787,192 hect., fără a socoti domeniile Statului și ale Coroanei. La 1902, Statul și Coroana pose-dau ca domeniu 297,790 hect. De atunci însă s'au mai distribuit la locuitori, din moșiile Statului, vre-o 80,000 hectare, ceia ce înscamnă că la cifrele d-lui Căpităneanu, adăogînd ce-i rămîne astăzi Statului, am găsi că proprietatea mare se întinde pe 4 milioane și 5 mii hectare.

Această lămurire trebuie pusă alături de celelalte, pe care d. Creangă are grijă să ni le dea, ca să explice deosebiriile, de altfel minime, ce există între rezultatele sale și rezultatele consem-nate în Raportul oficial, supus ministrului d. T. Ionescu. Deci, cu siguranța de a ne apropia foarte mult de realitate, ne putem folosi de tabloul general al repartiției proprietății așa cum ni-l înfățișează recensămîntul din 1905, servindu-ne apoi, spre a-l înțelege și complecta, de științele, datele și amănuntele conținute în lucrarea d-lui Creangă. Să nu uităm că, înaintea apariției acestor lucrări, nu aveam la îndămină decît date cu totul fragmentare, sau cu desăvîrșire greșite.

Și nu e unul din lucrurile cele mai puțin extraordinare că zeci de ani s'a putut discuta în Parlament și presă chestiunea de a ști, dacă țara noastră este o țară de mare sau mică proprie-tate,—predominătoare,—fără să se cerceteze exactitatea cifrelor improvizate. Pe temeiul unor rezultate pripite și complet eronate, la care ajunsese d. Nenișescu,—în urma unui început de anchetă economică întreprinsă de Ministerul de Domenii,—s'a discutat ani de zile. Și la 1906 încă, d. Ioan Lahovary, a cărui bună credință nimeni nu o poate trage la îndoială, își însușea aceste cifre, le reproducea în Parlament, ca să ajungă la concluzia: „că țaranul român are un patrimoniu de $2\frac{1}{2}$ ori mai mare decît marii proprietari“. Presupunem că d. Lahovary e astăzi recunoscător d-lor Căpităneanu și Creangă, fiindcă i-au permis să rectifice o eroare de 250%.

În realitate, statistica ne arată că din 8 milioane hectare cultivabile ale solului național,—fără a socoti pădurile și viile,—

Proprietatea mică, până la 10 hectare,	deține	41 $\frac{1}{2}$ %
Proprietatea mijlocie, dela 10 h.—100	„	10 $\frac{1}{2}$ %
Proprietatea mare	„	48 %

sau, în cifre absolute cuprind :

Mica proprietate	3,319,695 hect.
Proprietatea mijlocie	861,409 „
Proprietatea mare	3,810,351 „

Dar dacă n'am cunoaște decît aceste cifre globale, n'am a-vea decît o foarte incompletă imagină a realității.

Cifrele nu pot servi, înțelesul lor nu ne apare lămurit, decît dacă vom ținea seamă că în economia rurală repartiția pro-prietății, adică raporturile de întindere ce există între bunurile

fonciare, nu trebuiesc apreciate din punct de vedere geometric, cit mai ales din punct de vedere economic și social. După un astfel de criteriu, proprietatea mică până la 10 hectare, ca și proprietatea mare ce trece de 100 hectare, trebuiesc în statistica noastră subîmpărțite în cîte altele două categorii deosebite ca valoare economică și ca semnificare socială. Și în adevăr, economiștii sînt de acord să deosebească proprietatea mică țărănească (sau proprietatea economică țărănească) de proprietatea parcelară, și proprietatea mare de proprietatea latifundiară.

După cea mai rațională definiție adoptată, înseamnă *proprietate mică* țărănească întinderea de pămînt ce se poate lucra de un țaran și familia sa, ajungătoare ca din valoarea produselor ei să îdestuleze gospodăria proprietarului țaran. Cînd acest minimum de productivitate nu se poate atinge într'o exploatație normală, sau cînd întinderea de pămînt nu ajunge să ocupe toată capacitatea de muncă a proprietarului ei, atunci *proprietatea* se cheamă *parcelară*.

Care este în țara noastră limita ce separă aceste două categorii de proprietate țărănească, sau, cu alte cuvinte, care e suprafața necesară minimă spre a constitui o „posesie țărănească economică“? S'ar putea crede că la noi, unde proprietatea țărănească este în cea mai mare parte creată prin legiuiri succesive, chestiunea aceasta a fost și ea îndelung desbătută. Lucrurile însă s'au petrecut altmîntrelea. La 1864 s'a atribuit clăcașilor, ca proprietate, întinderile de pămînt ce li se acordau în folosință în schimbul dijmei și al clăcii,—după legiuirea în vigoare. La 1889 se fixează întinderea lotului de pămînt, pe care țăranul îl poate dobindi, la 5 hectare, dar mai nici o discuție asupra valorii economice ce ar reprezenta o astfel de proprietate. De fapt se întimplă că o întindere de 5 hectare, după cele mai optimiste calcule, rămîne sub limita inferioară a unei proprietăți țărănești economice.

Socoteala poate fi făcută în mai multe moduri: așa bunăoară d. Creangă s'a întrebat care e cantitatea de nutriment uscat ce trebuie unei familii țărănești și apoi a calculat productivitatea medie a unui hectar în porumb,—sau nutriment uscat,—ca să vadă cîte hectare sînt necesare spre a îdestula cea mai esențială dintre cerințele vieții. Metoda e riguroasă numai în aparență, și nu mi se pare cea mai demonstrativă. Chiar țăranul, nu trăește numai din nutriment uscat, și poate cultiva și altceva decît porumb. Ne vom apropria mai mult de realitate, calculînd pe de o parte budgetul normal de cheltueli al unei familii de țăran mijlocăș,—compusă din cinci suflete,—și pe de altă parte întinderea de pămînt, pe care un atare țăran ar trebui s'o muncească cu hărnicie și pricepere, ca să-și creeze un egal budget de venituri. Evident, ambele budgete nu pot reprezenta decît o mijlocie, un budget-tip. Norma cheltuelilor unui budget țărănesc mijlociu am stabilit-o după datele găsite în șapte monografii de comune rurale (Ilfov, Prahova, Vlașca, Vaslui, Gorj, Tecuci), după

științele culese în ancheta condusă de Dr. Proca, asupra alimentației țăranului (Comunicație la congresul științelor sociale).

Și se poate calcula un budget-tip, de oarece costul traiului țărănesc e mai în toată țara același, (produsele ce intră în alimentație: mălai, făină de grâu, leguma, pește, sarea, oțetul; apoi tutunul, alcoolul, petrolul, săpunul, ustensilele de casă; mai pentru toate prețuri aproape uniforme). După aceste norme se poate stabili că un țăran mijlocăș, având 5 suflete de hrănit,—pentru un traiu strict omenesc cu nevoile lui de azi,—cheltuește în medie între 500—600 lei pe an.

Ce întindere de proprietate trebuie să cultive țăranul acesta spre a-și procura un venit echivalent? Cunoaștem productivitatea hectarului cultivat cu grâu, cu orz, ovăz, porumb, fasole. Am presupus un țăran harnic, priceput, având două vite de plug și o vacă, am admis că introduce în cultura lui asolamentul trienal ameliorat, ce se poate aplica azi într-o proprietate țărănească, mai presupunem că are proprietatea astfel configurată și păzită, ca să-și poată rezerva și loc de pășune artificială. Cu aceste elemente de judecată, și luând mai ales părerea autorizată a unor agricultori de mare experiență ca d-nii D. Seceleanu, George Radovici, C. Garoflid, am socotit la 120 lei venitul mediu al unui hectar lucrat în bună cultură țărănească. (După datele minist. de Domenii, d. Creangă calculează mult mai jos). Ceia ce înseamnă că o proprietate de 5 hectare ar reprezenta minimă proprietate necesară spre a procura țăranului care o muncește strictul trebuitor gospodăriei lui. Aceasta pentru țăranul bun și deplin proprietar pe pământul lui. Calculând însă budgetul țăranului impropietar, se cade să nu uităm că el mai are de plătit rata către stat. (La 1889 s'a socotit în mijlociu pământul ce s'a dat țăranilor 364 lei hect., ceia ce cu 6% dobândă și amortisment face 21,60 de hectar pe an; adăogind 3 lei foncieră, avem 24 lei 60 de hectar, sau o plată anuală de 123 lei pentru cele cinci hectare).

Să admitem însă deocamdată că legiuitorul român, care a creat tipul proprietății de 5 hectare, a calculat exact limita inferioară a unei proprietăți țărănești de sine stătătoare. Cîți țărani se mai găsesc astăzi în această situație? Cîți mai posedă încă o proprietate de cinci hectare? După matricolele contribuțiilor directe, unde fiecare contribuabil țăran cap de familie e trecut cu întinderea de pământ ce posedă, se constată că din 920,939 de contribuabili funciari sînt abia 176,375 care ar stăpîni o proprietate între 5—10 hectare, pe cînd masa cea mare de 744.563 de contribuabili posedă numai o proprietate parcelară, ce pentru 31% dintre ei cade sub două hectare. În realitate proprietatea e și mai îmbucătățită de cit o arată această cifră. În roluri se trece numai numele unui singur proprietar, chiar pentru acele numeroase parcele ce sînt posedate în indivizie de mai mulți copărtași. În chip aproximativ D. Creangă evaluează numărul copărtașilor între 200—250 mii. Tot pe cale indirectă d-sa socotește că rămîne un număr de 250—300,000 țărani adulți lipsiți cu desăvîrșire de pământ.

Intr'o formulă simplă și foarte apropiată de adevăr, se poate spune că din 100 țărani români 14 au o proprietate economică, adică avînd o întindere între 5—10 hectare; 70% au o proprietate parcelară ce variază între ½ hect.—4 hectare; și 16% n'au nici un petec de pămînt.

Sub altă formă, aflăm că din cele 3,319,000 hectare, cite sînt în patrimoniul țărănimii, abia 1,200,000 hect. ar forma proprietatea țărănească economică, pe cînd 2 milioane și mai bine de hectare sînt îmbucătățite în parcele. De unde rezultă că, din punct de vedere agronomic, 25% din întinderea cultivabilă a solului național sînt condamnate astăzi la cea mai deplorabilă formă de exploatație agricolă. E bine înțeles că vorbim de parcelele cultivate actualmente cu cereale, și nu ne ocupăm de posibilitățile de cultură ale acelor proprietăți, cit de mărunte, ce s'ar găsi în apropierea orașelor, beneficiînd de culturi și venituri speciale.

* * *

Caracterele proprietății parcelare. De fapt proprietatea țărănească parcelară, prin însăși distribuția și configurația ei, se găsește astăzi supusă la un asolament primitiv și obligatoriu, ce înlătură, exclude foarte multe din îmbunătățirile de cultură recomandate țaranului. De pildă, pe cîți n'auzim îmiînd țaranul să-și semene plante de nutreț... Agricultorii practici ne vor explica însă că, de cele mai multe ori, țaranul, care a semănat lucerna pe peticul lui de pămînt, vîrit între peticele celorlalți, n'are mijlocul să și-o păzească. De îndată ce se ridică recoltele, se lasă vitele în miriște, și e ușor de înțeles ce s'ar alege de lucerna semănată la kilometri de casa omului. Dar sînt și alte culturi ce nu se pot face pe sfiorile de pămînt, la care sînt reduse parcelele țărănești.

Din punct de vedere social, situația țaranului proprietar pe o parcelă de pămînt poate fi mai bună, dar poate fi și mai rea de cît a țaranului proletar. Alternativa asta nu atîrnă numai de întinderea mai mare sau mai mică a parcelei, ci în primul rînd de raporturile de muncă, de invoiala ce i se dictează de proprietar sau arendaș. Prin însăși definiția proprietății parcelare, am văzut că posesorul ei, vrînd nevrînd, trebuie să muncească și la altul. Atît timp cît la marele proprietar sau arendașul vecin poate găsi o invoială ușoară sau omenoasă, el își va complecta propriile sale pogoane cu pogoanele ce va lua în dijmă sau în bani și-și va indestula mai bine ca un proletar nevoile gospodăriei. Pe măsură însă ce i se ridică prețul pămîntului de arătură sau imaș, și mai ales în măsură ce i se sporește munca cerută ca rușfet, situația acestui proprietar parcelar se înrăutățește până ce cade sub condiția lucrătorului agricol proletar, neavînd de cît brațele. Țaranul proletar sau simplu lucrător cu brațele poate merge oricînd oriunde în piața muncii, suferînd numai legea cererii și a ofertei. La noi legea aceasta n'ar fi încă prea aspră pentru lucrător. În perioada muncilor agricole nu se cunoaște *somajul*.

Departate de a avea prisos de brațe, sintem nevoiți să deschidem fruntariile pentru zeci de mii de muncitori străini. Alta e însă situația proprietarului parcelar. Legat de bucățica lui de pământ, pe care nu se îndură și nu o poate părăsi, nevoia-l silește să-și vindă munca din iarnă, cu preț redus, une-ori cu preț de batjocură, proprietarului sau arendașului de care atiră. Și fiindcă țăranul are vite, funia ce-l leagă de proprietarul sau arendașul vecin e și mai strinsă. Ori cit de grele ar fi invoelile ce i se dictează, silit e țăranul să le primească. In distribuția proprietății parcelare pe toată suprafața țării, in nevoia țăranului legat de bucățica lui de pământ de a primi condițiile ce i se impun stă, in cea mai mare parte, explicația urcării precipitate a arenzilor și deci a creșterii nemăsurate a rentei pământului.

*
**

Proprietatea mijlocie. Alături de mica proprietate economică sau parcelară, avem in țara noastră și o proprietate mijlocie. Teoreticește, proprietatea de mijloc se caracteriză printr'o întindere ce depășește puterile de muncă fizică ale proprietarului și familiei lui, nefiind însă ca valoare economică nici atât de mare ca să-și scutească proprietarul de a participa efectiv in exploatarea ei. Moralmente, proprietarul de mijloc e destinat să fie educatorul social și conducătorul politic al populației rurale in mijlocul căreia trăește. In casa lui vor pătrunde primele noțiuni de igienă, in alimentația lui intră carnea și zaharul, cafeaua și ceaiul, in îmbrăcăminte și a familiei lui — produsele industriei o-rășenești; și tot el va căpăta, cel dintăiu, gustul citirii gazetei, nevoia de a ști ce se petrece dincolo de orizontul satului, va simți superioritatea stării lui sociale și se va ridica până la înțelegerea intereselor generale și naționale.

Cum se prezintă proprietatea mijlocie in țara noastră?

Foarte slabă. Incepând măsurătoarea ei foarte jos, la 10 hectare, și mergând până la 100 hect., abia cuprinde un total de 861,409 hectare, sau 10¼% din întinderea cultivabilă a țării.

Această suprafață e posedată de 38,699 de proprietari de mijloc. Din nenorocire, nici aceștia nu-s toți Romini. Pe o treime din ei (13,134) trebuie să-i căutăm in populația străină a Dobrogei. Analizând mai tirziu pricinile ce au determinat in țara noastră actuala repartiție a proprietății funciare, vom lămuri și obstacolele ce au stat in calea acestei forme de proprietate.

*
**

Ne rămâne să cercetăm *întinderea proprietății mari* și însușirile ce pot să o caracterizeze.

Am văzut că din întinderea cultivabilă a solului național marea proprietate cuprinde 48½%, adică 3,810,351 hect., împăr-

site in 5,385 proprietăți. 4,436 din aceste proprietăți mari au o întindere între 100—1000 hect., însumând 1,619,469 hect., pe cînd proprietățile mai mari de 1000 hect. sînt abia 949 și acopăr 2,190,802 h. (adică o întindere egală cu cea posedată de un milion de țărani proprietari de parcele).

Numărul proprietarilor mari e evident și mai restrîns decît numărul proprietăților trecute în statistică, de oarece sînt proprietari latifundiarî care posedă numeroase proprietăți în același județ sau județe deosebite. Care sînt caracterele distinctive ale proprietății mari? Cum se afirmă ea din punct de vedere economic și social? În ce măsură, după ce norme putem deosebi proprietatea, moșia mare propriu zisă de proprietatea latifundiară? Profesorul Philippovich, în cartea sa asupra Politicii agrare, definește proprietatea mare ca „o proprietate ce reclamă, numai pentru a dirige exploatarea ei, întreaga activitate a unui om din clasa cultivată”. „Cînd proprietatea mare—zice economistul vienez—ajunge să înăbușe mica și mijlocia proprietate și să facă din țărani și proprietarii de mijloc o clasă fără nici o însemnătate politică și socială, atunci proprietatea mare se cheamă latifundiară”.

Definițiile acestea sînt, desigur, vage și incomplete, dar nu avem altele mai bune, și apoi ele au meritul de a evoca cel puțin unul din caracterele esențiale ale proprietății mari și latifundiare.

Să încercăm să le precizăm înțelesul, ca să vedem apoi dacă ne-ar putea servi pentru clasificarea proprietății noastre într-una din cele două categorii, ce s'ar putea numi, una—proprietatea mare utilă, cealaltă—latifundiul, sîcîtot dăunător și în economia rurală și pentru echilibrul social al claselor producătoare.

Odinioară proprietatea mare se putea defini prin funcția ei socială. Atîta timp cît constituția proprietății funciare a fost feudală și deci atîta timp cît a fost apanagiul unei singure clase conducătoare, exercițiul acestui drept de proprietate confera drepturi mari, dar și mari îndatoriri sociale. Pe atunci funcția economică a marii proprietăți nu era diferențiată, mai tot pămîntul se lucra de țăran, colon, embaticar, iobag,—se lucra adică cu mijloacele, tehnica și pricepera țărănească. Agricultura producea pentru indestularea nevoilor locale. Mai tîrziu a sporit populația orașelor, s'au deschis și s'au asigurat căile de comunicație, s'au ridicat capitaluri comerciale și industriale, s'a cerut agriculturii schimbul produselor. Valoarea pămîntului a crescut, proprietarul mare avea tot mai mult interes să exproprieze pe micul cultivator și să-i robească munca. De la o vreme însă, intensificarea producției nu se mai împăca cu o muncă aservită. A trebuit deci să evolueze constituția juridică a proprietății funciare și regimul muncii țărănești. Proprietatea mare în laza-i modernă se rezimă pe un titlu juridic tot așa de valabil ca ori ce alt titlu de proprietate. Însemnătatea funcțiunii ei sociale se măsoară după utilitatea ei economică.

Proprietatea mare a avut și are pe alocurea o vădită superioritate economică asupra micii și mijlociei proprietăți. Ea a avut misiunea de a introduce în exploatarea agricolă o direcție inteligentă, spirit de inovație, tehnică perfecționată, capital abundent, și în genere a favorizat toți acei factori care pot spori producția solului.

Dar superioritatea aceasta nu e nici absolută, nici generală, nici definitivă.

Nu-i absolută, fiindcă dincolo de o anumită întindere, — variabilă după regiuni, după densitatea populației și economia generală a țării, — proprietatea mare nu se poate exploata de cât foarte imperfect. În Anglterra rămân proprietăți imense, dar nici o *exploatare intensivă* nu cuprinde o întindere mai mare de 1000 hectare.

Nu-i generală, fiindcă sînt țări de mică proprietate, ca Danemarca, Elveția, Olanda, unde progresele agriculturii întrec în unele privinți pe cele realizate în marea exploatare.

În Italia, regiunea Nordului, cu deosebire în Emilia, cultura făcută de micii cultivatori e ajunsă la un grad de perfecție ce nu se poate atinge în marea proprietate, cu atît mai puțin i se poate asemui agricultura făcută pe latifundiile din Sicilia.

Nu-i definitivă superioritatea mării exploatarei, chiar acolo unde s'a menținut până acum, fiindcă astăzi e dovedit că economicește toate elementele de superioritate ale mării culturi pot fi asigurate micilor cultivatori prin virtutea și forța asociației. Micii cultivatori asociați pot avea la dispoziție capital, instrumente și pricepere tehnică, piețe de deslăcere și cunoștința necesităților comerciale, în condiții superioare marilor proprietari.

Din punct de vedere social, organizarea tot mai conștientă a muncitorilor va îngreua tot mai mult exploatarea mare în regim pur capitalist. Producția se va organiza în cooperatie, și în tot cazul pretutindeni se precipită procesul de desmembrare a mării proprietăți în mica și mijlocia proprietate ¹⁾.

Sînt însă țări, unde superioritatea de producție a mării exploatarei se traduce în fond printr'o pagubă a economiei naționale. Afirmarea aceasta e paradoxală, dar adevărată. Și cazul se poate ilustra cu țara noastră. E neîndoios că la noi marea proprietate, exploatarea direct sau în arendă, a dat și dă o producție superioară în cantitate și calitate producției obținute în exploatarea țăranelui. Dar dacă privim lucrurile mai deaproape, ni e ușor să recunoaștem că numai o restrînsă parte a moșiei marii beneficiază de o cultură mai îngrijită. Și în ce condiții? Noi nu avem o clasă numeroasă de simpli muncitori agricoli. Trei pătrimi din marea proprietate se lucrează de micii proprietari, cu vitele, cu instrumentele lor de muncă și, pe alocurea, cu semințele puse de ei. Pe de altă parte constringerea învoelilor silește pe țaran să

1) Vezi politica agrară engleză — progresele sindicalismului agrar francez, italian, belgian, danez, „Les syndicats agricoles et leur oeuvre” — Comte de Rocquigny.

are, să samene, să culeagă mai întâiu la proprietar, muncind tirziu și prost propriul său pământ. Iată deci pe micul proprietar sacrificind fără voe propria sa producție, și iată cum cea ce economia națională ar trebui să câștige din prisosul de producție al exploatației mari, se pierde din toate exploatațiile țărănești mici și parcelare.

Și cu toate acestea, e evident că în actuala stare de cultură a țărănimii, economia noastră națională are un vădit interes, ca o parte a solului să rămână în domeniul acelei proprietăți ce se exploatează direct de proprietarul ei, c'un capital suficient și cu o tehnică modernă. În ce mod se poate deosebi această parte de proprietate mare, viabilă, utilă, sănătoasă, de proprietatea latifundiară? Deosebirea nu trebuie să fie arbitrară și totuși o atare încercare, inconsecventă poate, dictată de împrejurări de sigur, s'a făcut de către Parlamentul conservator, în ziua cînd se vota legea contra trustului. Care era principiul acestei legi? Că proprietatea arendată, dacă trece ca întindere dincolo de anumite margini, constituie un rău social și economic, *fiindcă pune pe țaran la discreția marelui exploataitor, pricinuind adică, prin greutatea învoelilor, ruina gospodăriilor țărănești*. Cine nu vede însă că raționamentul ar fi tot așa de logic și legitim aplicat proprietății exploatare de către însuși proprietarul ei? Așa dar, după legiuitorul conservator, 4000 hectare ar fi limita proprietății mari ce se poate cultiva de acelaș exploataitor, fără a strivi pe micii cultivatori. În realitate avem mijlocul să hotărîm nu în mod arbitrar, ci în mod firesc, limita ce desparte proprietatea mare simplă de cea latifundiară. Pentru aceasta e de ajuns să lăsăm proprietatea mare să trăiască din propriile sale resurse. Actualminte latifundiile se pot menține și prospera, fiindcă trei pătrimi din întinderea lor se lucrează cu vitele, instrumentele și munca țaranului proprietar și parcelar, rămas la discreția proprietarului sau arendașului vecin. În ziua cînd legea tocmelelor agricole va institui o protecție eficace a muncii țărănești, adică în ziua cînd proprietarul sau arendașul va trebui să-și lucreze moșia altmintrelea, de cit cu muncile de rușet sau cu brațele prinse din iarnă, bună parte din exploatațiile prea întinse vor înceta de a fi rentabile și proprietatea latifundiară se va desmembra de la sine. Pe de altă parte, incapacitatea economică și socială a mării proprietăți se judecă și din practica sistemului de arendare. Moșiile între 100—1000 hectare sînt arendate în proporție de 54,15%, iar moșiile între 1000—5000 și peste, în proporție de 64,61% din întinderea lor. Prin serioase măsuri fiscale împotriva absentismului se vor atinge în primul rînd latifundiile, fiindcă puțini sînt proprietarii care ar păstra în exploatare directă întreaga întindere a domeniului. Și în tot cazul ar fi numai acei proprietari care ar avea capitalul și destoinicia necesară pentru o atare exploatare.

* * *

În rezumat, avem în economia noastră rurală proprietatea parcelară, mică, mijlocie, mare și latifundiară. Raportul de întin-

dere între aceste proprietăți se dovedește a fi, și din indoitul punct de vedere economic și social, cit se poate de rău. Din întinderea cultivabilă a solului național o pătrime aparține proprietății parcelare, altă pătrime proprietății latifundiare, și numai jumătate din suprafața cultivabilă rămâne pe seama proprietății mici, mijlocii și mari, adică a acelor tipuri de exploatare agricolă ce pot și trebuie să coexiste spre folosul bogăției naționale și al propășirii sociale.

II

Pricinile care au hotărât actuala repartitie a proprietății funciare.

Evoluția proprietății la noi, ca și aiurea, a fost determinată de pricini economice, sociale, politice și istorice. Noi ne vom ocupa numai de crearea proprietății țărănești prin legile successive de împroprietărire începând dela 1864. Fără indoială însă, nici originile chestiunii țărănești, nici viața noastră națională nu va fi pătrunsă de cel ce nu cunoaște aprigul și durerosul proces social prin care țăranul și-a pierdut libertatea și ocina, dar nici odată dreptul de folosință în largul pământului pe care sălășuia. Pe temeiul de mii de documente autentice, scoase la lumină în ultimii ani, s'a putut scrie istoria socială a poporului nostru și reconstitui fazele proprietății în România¹⁾.

Să reținem doar alții: în primele timpuri ale înjghebării principatelor, înainte chiar, țara era ocupată de așezări sătești în care oamenii sînt liberi și proprietari ohavnici. Fiecare posedă individual fâșia sau jirebia lui, iar pădurile și imășurile rămîn în indivizie. În capul satului un jude sau kneaz, judecător și șef militar, percepend dijmă, avînd drept de a ținea moară și circiumă, — jus Valachorum. Proprietatea mare se încheagă mai tirziu. Pe moșiile deșarte, luate în stăpînire de Domni se croesc moșii pentru a recompensa isprăvile de războiu, sau alte servicii, dar mai ales proprietatea mare se ridică prin viclenie și silnicie. Pentru biruri sau cisle aruncate în vremuri de războiu, pentru a se rescumpăra de o amendă, de un omor etc., sate întregi își înstrăinează libertatea, închinîndu-se prin legături personale către boerul vecin: altă dată, prin acte prefăcute de danie, spre a ocoli dreptul de protimisis al moșnenilor, boerul cumpără partea unuia dintre moșneni, și repede ajunge să deposedeze prin procese și pe ceilalți. Procesul acesta se înteește din ce în ce, dar proprietățile latifundiare s'au constituit abia în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, adică în cea mai tristă epocă a vieții noastre naționale. Ori cit de jos

1) Radu Rosetti, — „Pământul, stăpînia și sătenui în Moldova“; I, *Nădejde*, — studii în revista lui Gherea „Literatură și știință“; *Sturdza-Scheiam*, — „Acte și legiuri“.

căzuse săteanul, chiar atunci cînd condiția lui de vecin îl puneă sub servitute și-l apropria de rob, de fapt el a păstrat totdeauna un drept de folosință în pămîntul pe care sălășluia. Așezămintele, uricile, ofisele, ponturile domnilor măsoară în realitate nu pămîntul ce se cuvine săteanului, ci libertatea lui,—partea de muncă ce trebuie s'o dea stăpinului de moșie. Tocmai tirziu, la începutul veacului XIX, Moruzi mărginește la $\frac{2}{3}$ dreptul țaranului în moșia boerească,—zădarnic legiuirile Caragea și Știrbey au încercat întâia oară să considere pe sătean de simplu chiriaș al pămîntului.

În ajunul reformei din 1864, starea de lucruri e aceasta. Proprietatea mică țărănească nu mai rămînea de cit restrînsă. Moșie a moșnenilor și răzășilor, adică a acelor coborîtori din juzi și knezi care au izbutit să reziste împotriva nevoii și silniciei seculare. Proprietatea mare avea o constituție feudală, țaranul posedă dreptul asupra a două treimi din moșie, și boerul avea obligația să dea fiecărui țaran la căsătorie un număr legiuit de pogoane de muncă, de îmaș, de fineță; în schimb țaranul datorea anumite prestații în natură și muncă, adică dijma și claca.

La 1864, prin lovitura de stat a Domnitorului Cuza, proprietatea e așezată pe noi baze juridice. S'a decretat rîscumpărarea clăcii, s'a recunoscut dreptul istoric al țărănimii asupra a două treimi din moșia boerească, s'a liberat în acelaș timp proprietatea mare de servituțiile trecutului, recunoscîndu-se pentru întâia oară partea de proprietate absolută.

Și reforma nu se oprea aci; pentru viitor se decreta libertatea muncii, adică a contractului de învoeli, și se înscrie în lege art. 5 și 6, adică facultatea pentru țaranul neimproprietar de a se strămuta pe moșiile statului.

Doi ani mai tirziu, constituția sancționa această legiuire ca o transacție definitivă între ceia ce fusese trecutul și ceia ce avea să fie viitorul proprietății funciare.

Multora dintre noi actul impropietaririi clăcașilor ne apare pînă acum ca un act liberator, curajos și necesar; cunosc azi buni liberali cari încep să aibă îndoeli asupra eficacității sociale a reformei și, în fine, sînt alții care, deși în rîndurile liberale, judecă și condamnă reforma cu severitate. Ba ei merg așa de departe, că în numele intereselor țărănimii ne propun astăzi, ca soluții democratice, măsuri ce ar lînde să restabilească regimul proprietății anterior anului 1864.

În realitate reforma, decretată în 1864, a fost îndelung pregătită și justificată de pricini economice, sociale și politice. La noi, ca pretulîndeni aiurea, pentru intensificarea producției agricole, regimul pur feudal al muncii nu mai era ajungător. După tratatul de Adrianopol și deschiderea gurilor Dunării comerțului internațional, agricultura putea să producă mărfuri de schimb și să capete o rentabilitate tot mai mare pentru pămînt. Din punct de ve-

dere social năzuințele unei clase negustorești în formație, programul partidului liberal care proclamă principiul suveranității naționale, egalitatea cetățenilor înaintea legii civile și politice se alegeau de puterea feudală a boierimii. De la 48 partidul roșu înscris în programul revendicărilor sale răscumpărarea clăcii și improprietărea clăcașilor. După mărturia lui M. Kogăniceanu (vezi admirabilul discurs pronunțat cu prilejul aniversării celor 25 ani de la fundarea Academiei), diferențierea partidelor politice în Moldova s'a făcut în divanul adhoc pe chestiunea țărănească.

Dar e tot așa de adevărat că în economia legii de improprietărie din 1864 au fost greșeli, mărite mai ales prin modul ei de aplicare.

În Franța, Revoluția cea mare emancipa pe țăran, suprimind fără nici o indemnizație toate drepturile feudale. În Austria jumătate din capitalul ce urma să fie plătit de țăran, ca răscumpărare a clăcii și a dijmei, fu luată pe seama domeniului Coroanei. La noi Statul n'a participat cu nimic la răscumpărarea clăcii, și tocmai mai târziu se iartă țăranului nevoiaș plata ratelor întîrziate.

De la binefacerile improprietării legea excludea pe toți cei s'au găsit nefăcînd claca, — și în prevederea legii mulți proprietari se grăbise să scutească de clacă pe țăranii de pe moșia lor, impunîndu-le alte forme de învoeli; aplicația legii a fost apoi lăsată în grija unor oameni necompetenți și dese ori de rea credință. Pămînturile noilor improprietăriți le-au fost alese unde a voit și cum i-a plăcut proprietarului; proprietățile țărănești au rămas nehotărnicite între ele sau îmbucătăfite în parcele răslețe.

Toate criticele acestea se pot cu drept cuvînt formula împotriva unei improprietăriți ce 15 ani mai târziu pune pe clăcași într'o situație mai rea decît condiția lor anterioară (vezi T. Protopopescu, — „*Casa rurală*“).

Dar nici una din aceste critice nu scoate în lumină marea greșală de a se fi decretat proprietăți țărănești, ce din capul locului erau osîndite să nu rămînă independente.

În Muntenia, frunțașii au primit 11 pogoane, mijlocașii 7 pog. și 29 prăjini, palmașii 4 pog. și 15 prăj. În Moldova întînderile acordate au fost mai mari (frunțașii 5 fălci și 40 prăjini; mijloc. 4 fălci, codașii 2.40), dar totuși departe de a fi indestulătoare ca țăranul să-și poată întocmi o gospodărie de sine stătătoare. Legea din 1864 pune astfel bazele actualei repartiții a proprietății, creînd dela început nu o mică proprietate țărănească economică, ci o proprietate parcelară. Să fim însă drepți. Autorii improprietării își făceau iluzii, și pe atunci ele păreau perfect îndreptățite. Populația era rară și întinderea pămîntului neogorît foarte mare. Contractul învoelilor avînd să fie pe viitor liber, nu le rămînea nici o îndoială că țăranul improprietărit va găsi, pe moșia vecină a proprietății mari, condiții ușoare de muncă și prisosul de pămînt de care ar mai avea nevoie. Acestor iluzii corespundea teama boierilor că vor rămînea cu moșiile nelucrate. Și

abia un an după punerea în aplicare a legii de improprietărire, partidul boeresc obținea nefasta lege a tocmelilor agricole ce de fapt a restabilit claca, introducând în regimul muncii execuția silită. În realitate, mai puternică chiar decît intervenția dorobanțului, nevoia avea să silească pe țăranul, proprietar pe o parcelă, să primească invoelile dictate de autorii reformei agrare. Împotriva intențiilor lor democratice, țăranii, improprietăriți pe întinderi neajungătoare de pămînt, cădeau foarte răpede sub dependența proprietarului sau arendașului vecin. Și afirmarea a mers crescînd pe măsură ce populația se înmulțea și se fărîmîtea pămîntul dat ca proprietate țăranului.

Proprietatea mică și parcelară n'au fost create în țara noastră numai prin reforma din 1864. Atît timp cît statul a posedat un întins domeniu public, politica agrară a partidelor noastre de guvernămînt a fost dominată de principiul, că statul are datoria să distribue pămînt spre a îndestula lipsurile țăranimii și a împiedeca formarea unui proletariat agricol. Din nenorocire, toate legiuirile de improprietărire, ce s'au succedat timp de 30 ani, reproduc greșelile și neajunsurile improprietăririi de la 1864.

Selecția improprietăriților e considerată ca o injustiție și întinderea loturilor se măsoară că să ajungă la un număr cît mai mare din cîți se înscriu pentru pămînt. La 1879 improprietărirea insurăteilor, motivată în aparență pe art. 5 și 6 din legea dela 1864, are mai mult caracterul unei recompense acordată acelor ce se luptase în cîmpiile Bulgariei. Pămîntul acordat insurăteilor avea întindere de 6-5-4-3 și 2 hectare, după cum se potrivea, după cum se întimplă să fie moșia împărțită și numărul celor ce trebuia să fie împăcat.

La 1881, Ioan Brăteanu afirma necesitatea socială de a se înființa în țara noastră o proprietate mijlocie, dar legea de improprietărire ce se votează nu sancționa această intenție. Se prevedea, ce e drept, întăia oară dispoziția de a se vinde moșii în corpuri întregi asociațiilor de țărani, răspunzînd solidar de plata integrală a vînzării și anticipînd o parte din preț. Dar vînzarea se făcea prin licitație publică, ceia ce în practică avu de rezultat că, în virtutea acestei legi, țăranii asociați au putut cumpăra 8,000 hectare, pe cînd alte 63,000 hectare din domeniul public treceau în domeniul mării proprietăți private.

La 1889, sub imboldul revoltei agrare, isbucnită în trei județe ale Munteniei, Parlamentul conservator votă „Legea de vînzare în loturi mici a bunurilor statului“. În ciuda etichetei nepotrivite și a intențiilor foarte bune ale d-lui Carp, legea decretă o nouă improprietărire a țărarimii în condiții mai rele decît toate improprietărirea anterioare. Caracteristica legii stă în acele trei articole, prin care se dispune: 1) că loturile vor măsura 5 hectare, 2) că nimeni nu poate dobîndi mai mult de un lot și, 3), punct capital, că nici un țăran, posedînd peste un pogon de pămînt propriu, nu-și va putea întregi proprietatea cu un astfel de

lot. Și totuși d. Carp dorea crearea, dacă nu a unei proprietăți mijlocii, dar cel puțin a unei proprietăți mai cuprinse, de 10 și 25 hectare. Legea însă prevedea că proprietăți de 10 și 25 hect. nu se pot cumpăra decît la licitație publică, și rezultatul se cunoaște: timp de 7 ani, cît legea a rămas în vigoare nemodificată, abia 1549 de săteni au ajuns ca pe socoteata lor proprie, sau asociați cu alții, să cumpere loturi de 10 și 25 hectare. La 1896 s'a uniformizat cu desăvîrșire loturile și, peste tot socotind de la 1889 până astăzi, în puterea legii s'a distribuit la 105,165 de săteni 526,233 hectare, adică o întindere de pămînt, ce a propie pămîntul cedat de stat clăcașilor la 1864.

Și se poate spune că aplicația practică a acestei legi s'a făcut cu aceeași nechibzuință ca pentru legiurile anterioare de improprietărire. La configurația și distribuția loturilor pe teren, la așezarea noilor sate, n'a prezidat un serios plan economic; printre improprietați s'au chemat iarăși oameni, care nu trăiau din agricultură, și numeroși sînt țărani care nu și-au luat nici odată loturile în posesie, sau care s'au grăbit să le abandoneze cămătarului, intrupat în circiumar, perceptor etc.

Dar proprietatea mică, creată prin legile succesive de improprietărire, n'a fost numai insuficientă ca întindere, rău configurată și rău exploatată, din lipsa de capital și pricepere. Proprietatea aceasta a mai fost și este inalienabilă.

Fără indoială, inalienabilitatea s'a înscris în constituție ca o prețioasă garanție a micului proprietar, împotriva rapacității, a speculei celor ce ar fi voit să-l deposedeze, profitind de sărăcia, neprevederea și ignoranța lui. Decretarea inalienabilității a fost în practică una din principalele cauze, ce s'au opus la formarea unei proprietăți țărănești economice. Țăranul nevoiaș a fost menținut ca proprietar fictiv, fiindcă, pe căi piezișe, el s'a grăbit să-și instrăineze pămîntul, arendindu-l pe nimica toată cămătarilor din sat; iar țăranul vrednic și econom a fost împiedecat să cumpere și să-și rotunjească proprietatea. Vom vedea însă că leacul ar fi mai rău decît boala, dacă ne-am mulțumi să ridicăm pur și simplu inalienabilitatea. Mutația proprietății țărănești trebuie înlesnită, dar totuși îngrădită cu anumite cheazăii pentru interesul țărănimii, pentru interesul ce-l avem de a favoriza nu reconstituirea unor mari proprietăți, dar a unei sănătoase clase de mici și mijlocii proprietari.

* * *

Ca rezumat al acestui capitol, putem spune:

Repartitia proprietății mici în forma ei actuală a fost hotărită de intervențiile succesive ale Statului. S'a creat astfel, începînd de la 1864, alături de proprietatea mare și latifundiară, o proprietate mică, devenită foarte răpede parcelară. Improprietarile, așa cum au fost făcute, s'au dovedit ineficace spre a îmbunătăți temei-

nic starea țărănimii și n'au împiedicat ca problema agrară să se pună societății noastre tot mai gravă și mai acută.

III

Casa Rurală

Și totuși am face o mare nedreptate, dacă am spune că bărbaților noștri de stat le-a lipsit prevederea viitorului. Cu o perfectă claritate de vederi, ei și-au dat seamă că, în ziua cînd Domeniul Statului va fi pe sfîrșite, problema agrară va înfățișa greutăți și mai mari de cît în trecut.

La 1887, Ioan Brătianu propunea ca statul să fie autorizat să se prezinte la licitațiile publice, spre a cumpăra din moșiile particulare scoase în vânzare.

În textul primitiv al legii agrare din 1889, d-l Carp prevăzuse ca o treime din venitul provenit din achitarea loturilor vindute să fie rezervată unui fond, din care avea să se cumpere la licitație publică moșiile mari, destinate să reintregească domeniul Statului. În programul pe care partidul național-liberal și-l da la Iași în 1891, se formula clar ideea unei instituțiuni menite să îlesnească țăranilor creditul necesar pentru cumpărarea proprietăților mari ce s'ar fi ivit de vânzare.

Trebue însă să ajungem la 1897, ca din inițiativa guvernului liberal, prezidat de d-l Aurelian, să ia naștere proiectul Casei Rurale. Instituția era concepută ca un organism de Stat, menit „să îlesnească cultivatorilor romini cumpărarea de moșii de la particulari“. De fapt, Statul ar fi cumpărat direct, spre a vinde țăranilor.

În cuvîntarea remarcabilă, — din toate punctele de vedere, — pe care d-l Aurelian a ținut-o, pentru a sprijini proiectul, d-sa zicea : „Am căutat, curat și simplu, ca pămîntul românesc să treacă, cît se poate, în minile cultivatorilor, ca proprietatea noastră să nu se deprecieze și să îlesnim ca cu creditul statului, care este creditul general, să îlesnim achiziția proprietății acelor oameni, care nu au alte mijloace de traiu de cît munca pămîntului“. Și mai departe : „Noi voim ca fiecare țăran să aibă o bucată de pămînt în această țară, urmînd astfel tradițiunea fondatorilor partidului național-liberal (Aplauze)“.

Iar raportorul legii, regretatul Stolojan, exprima exact aceeași idee : „Idealul posibil este acesta : să nu rămînă nici un țăran fără o bucățică de pămînt și o casuță, pentru ca toți să fie lipiți, și cu interesul și cu iubirea, de pămîntul patriei sale (Aplauze)“. Astăzi concepția ce ne-o facem despre Casa Rurală e poate, în această privință, mai puțin ambițioasă. Intrevedem un ideal mai practic și mai sigur de atins. Am vrea să ne ferim de a cădea în greșala legilor de împrumut ce s'au perindat de la 1864 încoace. Nu ne e de loc indiferent să știm ce întindere și valoa-

te economică va avea bucăţica de pământ dobândită de ţărani şi vom fi foarte fericiţi ca, prin mijlocirea Casei Rurale, să se ridice o clasă sănătoasă şi rezistentă de ţărani proprietari. Casa Rurală nu se va dezinteresa de soarta celorlalţi. O funcţie tot aşa de mare a Casei Rurale, — pe care nu o prevăzuse proiectul primitiv, — va fi să înlesnească asociaţiilor ţărăneşti creditul necesar, spre a putea a-renda de la stat sau particulari moşii în corpuri întregi. Dar azi, cit de mari ar fi deosebiri de concepţie şi alcătuire între proiectul din 1896 şi cel actual, un lucru e sigur, că atunci, ca şi acum, Casa Rurală se inspira din acelaşi principiu just fecund: dreptul statului de a interveni în repartitia proprietăţii funciare, favorizînd procesul binefăcător de transformare normală a marii proprietăţi în mică proprietate ţărănească.

Nici un proiect de lege n'a întimpinat mai multă ostilitate din partea adversarilor partidului liberal. Casa Rurală a fost denunţată ca un atentat împotriva proprietăţii mari. „D-voastră vo-iţi, — zicea d-l Take Ionescu, — să lucraţi fără vreme, să vă substituiţi operei cuminte a vremii, vroiţi, prin o simplă măsură arbitrară, să decapitaţi o naţiune, să o împingeţi cu o sută de ani înapoi, să scobiţi idealul său naţional şi social, să o transformaţi aşa cum n'aţi mai recunoaşte-o“. Şi aşa îşi termina cuvîntarea cea mai pasionată din cite s'au pronunţat împotriva Casei Rurale: — „După urma Casei Rurale nu văd de cit un dezas-tru financiar, un dezastru economic şi un dezastru social şi naţional“.

Din rîndurile partidului liberal chiar se ridicau obiecţii. Se aducea întimpinarea că finanţele Statului ar putea fi periclitare printr'o abundentă şi precipitată emisiune de rentă. Mulţi se teme-au de lipsa de destoinicie şi imparţialitate a unei administra-ţii de stat avînd rolul de a cumpăra şi a vinde moşii. Adevărul e, că mai ales criza internă, pe care o străbătea organismul par-tidului liberal, a împiedicat proiectul Casei Rurale, votat de Ca-meră, să devină lege. Şi cine ştie dacă, pusă în aplicare de a-cum 12 ani... 1)

De atunci ideia Casei Rurale a fost îndelung desbătută în Parlament, în întruniri, în presă, în publicaţii speciale, şi astăzi ea nu mai sperie pe nimeni. Ba s'ar zice că ea s'a impus tuturor ca vădită necesitate economică şi socială.

Partidul conservator, silit să recunoască, dacă nu gravitatea, dar cel puţin existenţa unei probleme agrare, tîrit, pe de altă parte, de curentul de opinie ce-l stîrnise partidul liberal, a încercat să-şi apropie ideia Casei Rurale. Dar n'a reuşit de cit s'o reducă, s'o deformeze şi s'o facă infecundă. În programul ultimului guvern conservator a figurat promisiunea că se vor cumpăra proprietăţi

1) De sigur, aci autorul avea intenţiunea să revină, pentru a dovedi că, în acel caz, n'am fi avut, poate, să suferim grozăviile din primăvara anu-lui 1907... *Nota Redacţiei.*

particulare, scoase în licitație publică,—pentru a spori domeniul Statului.

Proiectul preconizat de generalul Manu, adoptat de guvern, era ca în buget să se înscrie anual, pentru acest scop, o sumă de trei milioane de lei. Cu alte cuvinte, o sumă ce ar fi ajuns să se cumpere un maximum de 5,000 hectare și să se improprietească pe loturi insuficiente 1,000 de săteni pe an.

Soluția aceasta, a unei poreclite „Casele Rurale”, nu mulțumea pe toți conservatorii. Cel dintâiu d-l Take Ionescu s'a lepădat de ea, spre a adopta soluția acelor ce-și reprezentau Casa Rurală ca o instituție de credit privat. D-l T. Ionescu,—într'un discurs la Craiova,—era de părere că țărâimea și-ar putea mări patrimoniul în ziua când se va face pentru ea cea ce Banca Națională a făcut pentru negustori, Creditul Funciar pentru proprietatea mare, Banca Agricolă pentru Arendași (spune expres și d. Stolojan în 1896). Și d-sa era convins că creditul privat ar fi bucuros să înființeze pentru țărâime o astfel de instituție, dacă statul i-ar da siguranța operațiilor, punindu-i la dispoziție aparatul său de percepere și urmărire. D-l T. Ionescu mai avea grija să spună, că nu s'ar opune ca statul să fie partaș la capitalul de fundație al instituției; ne lăsa însă în nedumerire asupra rolului ce d-sa conceda capitalului străin într'o instituție menită să prezide la mutația proprietății noastre funciare și la înălțarea economică a țărâimii românești.

Proiectul acesta, foarte eclectic în principiu și vag schițat ca mecanism, nedeslușit în consecințele lui, are numai meritul să ne arate drumul, pe care ideia Casei Rurale l'a străbătut în spiritele ce-i arătase odinioară cea mai mare ostilitate.

Dar pe când partidul conservator ceda asupra principiului Casei Rurale, oprindu-se la proiecte menite să-i zădărnicească aplicația, în convingerile partidului liberal concepția Casei Rurale se lărgea, se purifica și se preciza ca cea mai temeinică soluție a problemei agrare.

D-l Take Protopopescu, în studiul său asupra Casei Rurale, observă că, în interval de 10 ani de la alcătuirea primului proiect de Casă Rurală, o îndoită experiență socială a venit să ne arate ce poate și ce trebuie să fie această instituție.

Pe de o parte criza financiară a anului 1900—1901 ne desvălea un adânc dezechilibru al economiei noastre naționale; nu erau atunci primejduite numai finanțele statului, ci toate acele instituțiuni în care se resfringe situația proprietății urbane și rurale. Pe de altă parte tocmai în perioada acea critică țărâimea, răspunzând la inițiativa conducătorilor ei firești, dovedea un spirit de asociație și o putere de organizare de care până atunci foarte puțini ne dasem seamă. Succesul crescând al băncilor populare și soliditatea obștiilor sătești, care cumpărase sau arendase moșii mari, nu puteau fi nesocotite de legiuitorul liberal. Spre marea cinste a partidului liberal, Parlamentului din 1900—904 i se datorește, pe lângă o liberatoare politică financiară, două intervenții

de cea mai mare însemnătate economică și socială: Legea de organizare a Băncilor Populare și legea privitoare la obștiile sătești, pornită din inițiativa D-lui T. Protopopescu.

În discuțiunea răspunsului la mesajiu în sesiunea 1903—04, adversarii partidului liberal au încercat să prezinte legea obștilor ca o renunțare la însăși principiul Casei Rurale.

Participând la desbateri, am ținut din potrivă să afirm că, de oarece obștiile sătești vor grăbi procesul de transformare a proprietății mari în proprietate țărănească, e cu atât mai necesar ca statul să intervină în acest proces prin mijlocirea Casei Rurale. Susțineam că statul nu se poate dezinteresa nici de soarta noilor proprietăți create, nici de repercuzia ce modul lor de exploatare poate să-l aibă asupra bogăției naționale. Casa Rurală urma, deci, să aibă atribuțiuni mult mai largi, de cit acelea ce pot fi îndeplinite de o simplă instituție de credit.

Și vorbind astfel, nu exprimam decit păreri pe care le știam împărtășite de cei mai numeroși membri ai majorității liberale.

De la aceeași convingere pornește și Banca țărănească propusă de d-l Haret și dezideratele formulate în luminosul studiu pe care dl. Protopopescu l'a consacrat Casei Rurale.

Evenimentele din Martie au venit însă să arate, mai mult decit orice discurs sau studiu, cită înțeleaptă prevedere era în inițiativa acelor care, acum 12 ani, au încercat să înfăptuiască o instituție pe care ne-o impune azi o dureroasă experiență.

În proiectul ce ni se înfățișează de guvern, Casa Rurală e definită ca o instituție ce are de scop să procure asociațiilor țărănești creditul necesar spre a cumpăra sau arenda moșii (vezi definiția proiectului).

Care sint caracterele esențiale ale instituției? Mai întâiu, în ceia ce privește organizarea ei, Casa Rurală va fi o instituție mixtă, adică formată cu capital procurat parte de stat, parte prin subscripție publică. În afară de capitalul în acțiuni, Casa va mai avea dreptul să emită obligații garantate cu fondul proprietăților împrumutate, se va bucura pe deasupra de garanția creditului public.

În această organizare, Casa Rurală e scutită de neajunsurile ce ar putea să aibă un așezămint exclusiv de stat sau o bancă privată și intrunește deopotrivă foloasele ambelor sisteme. (v. Take Protopopescu).

Statul nu mai apare țărănimii ca un atotputernic distribuitor de pământ. Influențele politice, lăcomia proprietarilor doritori de a vinde sau de a arenda cu prețuri exagerate, graba țărănilor de a cumpăra o proprietate dincolo de puterile sale, se vor isbi de rezistența acționarilor interesați. La rîndul său, statul va păstra misiunea de a îngriji tocmai de interesele generale, el va țărături dorința de cîștig a acționarilor și va asigura institu-

ției conlucrarea obligatorie a organelor sale administrative și financiare. (v. broșura Protopopescu).

Al doilea caracter esențial îl găsim în mecanismul instituției. Casa Rurală nu mai tratează nici cu proprietarul doritor să vîndă, nici cu țăranul izolat, ahtiat să cumpere. (*Ante-proiectul cunoscut de mine*). Clientela ei exclusivă va fi formată din asociațiile țărănești, constituite după anumite forme legale, adică prezintă garanția răspunderii solidare și putînd să depună o parte din prețul convenit pentru cumpărarea (sau arendarea) moșiei.

Al treilea caracter, de sigur tot atît de important, rezidă în noua funcție atribuită Casei Rurale. Toate moșiile nu sînt de vînzare, și toți țărani nu pot să cumpere, dar ei au dovedit de mult că, asociîndu-se, pot avea priceperea, hărnicia și cîntea celui mai bun și solid arendaș. Le lipsea creditul față de proprietar. Casa Rurală își va lua sarcina să procure tovărășiilor de săteni creditul necesar exploatației și mai ales creditul față de proprietarul care va consimți să le dea moșia în arendă.

Care sînt criticele ce se pot aduce Casei Rurale, astfel constituită ?

Înlăturînd din discuție obiecțiile ce ar privi însăși principiul Casei Rurale, ca fiind un punct dobîndit, ași avea de făcut următoarele observații de ordin practic.

O primă observație relativă la administrația ei complet independentă de organismul băncilor populare. Casa Rurală e chemată să îndeplinească operațiuni foarte însemnate, dese ori grele și în tot cazul rîspîndite în tot cuprinsul țării. Funcționarea ei ar reclama un mecanism complet și costisitor, dacă nu se va putea rezema pe organisme existente ale băncilor populare. Proiectul nu stabilește legătura necesară între aceste două instituții, menite să funcționeze paralel.

Minimul de întindere al lotului, ce se poate dobîndi de un țăran fără pămînt, s'a socotit la 3 hectare. Vezi demonstrația mai sus, învederînd insuficiența unui astfel de lot, spre a forma o proprietate țărănească economică, și neajunsul de a înmulți numărul proprietarilor parcelari. S'ar putea totuși menține această limită inferioară, pentru loturile așezate în apropierea orașelor (posibilitatea de a face grădinării etc).

Alături de mica proprietate, stă în puțința Casei Rurale să încurajeze crearea proprietății mijlocii. Utilitatea ei economică și socială nimeni nu o poate pune la îndoială. Ea va utiliza munca țăranului proletar și va servi de model de cultură a micului cultivator. Casa Rurală ar putea rezerva o zecime din întinderea moșiilor cumpărate, prin mijlocirea ei, spre a înființa proprietăți de 50—100 hectare, pe care le-ar vinde exact în aceleași condiții ca loturile țărănești. Se va pune însă condiția ca acei ce vor să dobîndească atare proprietăți să aibă anumite garanții profesionale. Se va da preferința absolvenților școalelor de agricultură superioară și apoi celor inferioare.

Intervenția și autoritatea Casei Rurale trebuie să se exercite

și asupra modului de cultură în proprietățile dobândite prin creditul ei, bine înțeles atât cit țăranul îi va rămânea debitor. Se invocă dese ori rutina țăranului. Avem în țara noastră o experiență foarte instructivă, avem cultura tutunului foarte reușită, — cit o permite clima și solul, — și rentabilă, dar făcută după norme impuse de administrația monopolului. În 5—6 județe (sînt cite-va mii de țărani care solicită de la R. M. S. favoarea de a cultiva tutunul) mai bine de 7000 hectare se cultivă după anumite regule hotărîte de șefii de cultură ai Regiei, și cînd țăranul a văzut că-i raportă mai mult de cit altă cultură, s'a supus tuturor regulilor prescrise.

E datoria Casei Rurale să se ocupe tot atât de aproape de contractul de arendare pe care-l girează, ca și de proprietatea ce se va înființa prin creditul ei. Nu-i de loc indiferent numărul țărănilor asociați, întinderea loturilor ce va cădea în partea fiecărui, relațiile convenite între membrii obștiei și situația ce se crează sătenilor rămași în afară de tovărășie.

Obștia nu va beneficia de creditul Casei Rurale, dacă nu intrunește cel puțin o treime din numărul plugarilor așezați pe moșia ce se ia în arendă. E neîndoios că acolo unde numai 3—4 țărani ar înlocui arendașul, exploatarea poate să continue mai nemiloasă chiar ca în trecut. Cunoaștem cu toții pilde. În cit privește întinderea loturilor ce va reveni fiecărui asociat, e bine să se stabilească un maximum de întindere, ca și pentru lotul căpătat în proprietate, nu e însă acelaș lucru pentru întinderea minimă pe care țăranul s'a învoit s'o țină în arendă. Aci nu mai e vorba de valoarea economică a unei proprietăți, ci de nevoile individuale ale fiecărui. Țăranul lipsit de pămînt și vite se va mulțumi cu parcele mult mai mici de cit consăteanul lui instărit; și dacă e un interes al economiei naționale ca printre țărăni proprietari să se facă o selecție, e din potrivă necesar ca în asociația de arendare să găsească loc cit mai mulți săteni. Se va mai prevedea iarăși situația celor rămași în afară de obștia de arendare, atunci cînd întinderea moșiei luată în arendă întrece suma loturilor maxime ce și-ar putea atribui fiecare asociat. Presupunem o moșie de 1000 hectare, luată în arendă de 25 de săteni. Dacă în mijlociu fiecare asociat și-a atribuit cite 20 hectare, mai rămîn încă 500 hectare disponibile. Cum vor fi ele ploatate? Evident prin subarendare. Mai nici odată obștia nu organizează exploatarea colectivă. Trebuie deci prevăzute condițiile în care se vor subarenda la alți consăteni. E poate necesar să nu se permită altă formă de învoială, de cit subarendare în bani. S'ar acorda asociațiilor un profit de 10%, bunăoară, peste prețul plătit de ei ca primă arendă, constituindu-se un fond de rezervă al asociației...

Impotriva Casei Rurale se exprimase odinioară temerea că va provoca o prea răpede desmembrare a marii proprietăți spre paguba economiei naționale și a finanțelor publice. Temerea aceasta ar fi astăzi lipsită de orice temei. Pe de o parte carac-

terul mixt al instituției,—unde capitalul privat e deadreptul interesat,—pe de altă parte îngrădirile prevăzute pentru cumpărare, sînt de natură să nîrzie chiar un proces recunoscut necesar. De altmintealea, cine poate să judece mai departe de cit strîmtul lui interes de moment își dă seamă că proprietatea mare va cîștiga în valoare ceea ce va pierde (pe bani) în întindere.

Acțiunea Casei Rurale se poate exercita, mai repede dacă nu mai eficace, cu ajutorarea obștilor ce se vor constitui spre a arenda moșii. Asociația solidară a sătenilor, exploatînd pămîntul după raționale norme de cultură, oferind proprietarului pentru plata arenzii garanția creditului public, ne apare ca cea mai fericită soluție posibilă: pentru țaran, pentru proprietar, și pentru economia noastră națională. De fapt experiența e făcută de ani de zile (Vezi Anuarul băncilor populare pe 1906).

E vorba de a generaliza o experiență reușită și privită actualmente cu simpatie de ambele noastre partide. Parlamentul conservator, spre a șterge impresia recensămîntului și desigur spre a dovedi interesul ce-l poartă țărănimii, a votat legea prin care se acordă obștilor înlesniri la arendarea bunurilor statului *). Asociațiile sînt ținute să depună numai $\frac{1}{3}$ din garanția cerută de legea Contabilității publice pentru a licita și sînt preferite chiar, dacă oferta lor rămîne cu 5% mai jos de oferta concurenților particulari. În practică avantajii erau minime, de oarece se menținea principiul licitației. Chestiunea va primi o soluție definitivă, cînd prin lege se va hotărî că moșiile statului și ale instituțiilor publice de binefacere nu pot fi arendate decît obștilor de săteni.

Rămîne însă să ne întrebăm ce s'ar putea face spre a favoriza obștile ce vor trata cu proprietarii particulari.

Dl. Haret (vezi Banca Țărănească), prevăzînd obstacolele ce vor sta în calea obștilor de arendare,—neîncrederea proprietarilor, interesele opuse ale arendașilor eliminați,—a propus ca legea să isbească, cu taxe fiscale sporite, proprietățile arendate particularilor și să scoabă fonciera cerută obștilor.

Principiul diferențierii impozitului fonciar, după natura exploatațiunii la care e supus pămîntul, e consacrat de legislația noastră fiscală.

Pentru combaterea absenteismului, s'a impus proprietarului trăind peste graniță cu o foncieră doborîc decît a celor ce-și cultivă de-adreptul moșia. Fonciera e mai ridicată pentru moșia arendată, decît pentru moșia exploatată direct de proprietarul ei. De ce n'am face un pas înainte, se întrebă dl. Haret? Am convingerea că pasul acesta ar trebui să-l facem hotărît, și sigur că vom călca în teren sănătos de dreptate.

Exploatația în sistemul de arendașie nu mai poate invoca în prezent nici o justificare economică sau socială. Aiurea arendașul intervine în exploatația agricolă ca reprezentant al capitalului. La noi multă vreme (și astăzi în bună parte) arendașul a

*) Proiectul a rămas înmormîntat în secțiunile senatului.

fost un colector de dijmă. El indeplinea o funcție, pe care o abandona proprietarul leneș, incapabil sau avînd alte ocupații. Dar se poate spune, cu drept cuvînt, că prin arendașie s'a ridicat singura burghezie ce o avem astăzi mai instărită. Dar cu ce preț?... În ultimii 15 ani arendașilor le-a trebuit mai mult capital ca să se poată mîntîni, și biruința a rămas tot mai mult trusturilor organizate de străini. Exploatarea nevoilor țărănimii a fost împinsă până dincolo de marginile răbdării;— până... la răscoalele din primăvara trecută. Arendașia este astăzi cea mai primejdioasă formă de cucerire străină a solului național și a destinelor poporului nostru.

Din 3180 arendași sînt 915 străini, care în Moldova posedă mai mult de jumătatea întinderilor cultivate.

Trebue să tindem la suprimarea sistemului de arendare,—și ne stă în putere s'o facem prin măsuri fiscale, adică ridicînd fonciera proprietăților arendate la particulari și sporînd patenta arendașului cu taxe progresive. Se cuvine să fim drepți; să nu facem cumva pe arendașii de astăzi să ispășească vina unui regim. Pentru cruțarea intereselor lor legitime, ar fi potrivit ca măsurile fiscale ce s'ar vota să nu fie puse în aplicare decît peste 2—3 ani. Am da în chipul asta arendașilor răgazul necesar, ca să-și poată desfăce vitele, instrumentele de muncă și să-și reguleze compturile în bănci, etc. Pe de altă parte, acest interval ar folosi și acelor proprietari, care ar voi să-și întemeze o gospodărie proprie.

Fi-va considerată o atare măsură ca o atingere a dreptului de proprietate? Se poate. Dar ea reprezintă cel mai ușor sacrificiu ce se poate cere proprietarilor, care atît de mult au păcătuit, lăsînd pămîntul și sufletele rominești în stăpînirea celui dintăiu pripășit din Galiția sau din insulele grecești. De altfel proprietarului îi rămîne, cu întreaga libertate de a-și exploata moșia, puțința de a o arenda obștiilor țărănești, sau facultatea de a-și vinde proprietatea prin mijlocirea Casei Rurale. Cunoșc însă o altă obiecție: sînt minori, interziși, văduve ce nu au puțința să-și exploateze moșia. Răspund, că e un cuvînt mai mult ca aceste moșii să treacă cele dintăi în exploatarea,—prin arendă,— a obștiilor ce prezintă chezașia Casei Rurale.

Prin înlăturarea arendașilor se va combate absenteismul proprietarului, se va asigura propășirea obștiilor și se va obține în mod indirect cea mai eficace îmbunătățire a învoelilor agricole..

* * *

Peste atribuțiile ce i se recunosc în proiectul guvernului, Casa Rurală ar putea să aibă și alte atribuțiuni, justificate de principiul instituției și în perfectă concordanță cu scopul ce urmărește.

Am văzut că în materie de improprietărire Casa Rurală nu va ajuta pe țaran să dobîndească o proprietate întimplătoare, ci numai proprietăți avînd o valoare economică. Aceste proprietăți

se vor crea prin desmembrarea latifundiilor și din alte proprietăți mari, ce prin libera și buna învoială vor fi cedate de proprietarii lor.

Dar proprietatea țărănească economică de sine stătătoare, s'ar mai putea crea și pe calea transacțiilor libere, spontanee între micii proprietari. La noi însă, proprietatea țărănească creată prin lege e îngrădită de bariere artificiale. Imposibilitatea sau greutatea,—pentru țăranul ce deține pământul de la legile agrare,—de a vinde acest pământ, chiar atunci când prin moșteniri s'a redus la citeva prăjini, s'a opus la reintregirea acestor parcele în minile celor harnici și economi.

Pe de altă parte protecția, ce legea a voit să acorde celor slabi sau neprevăzători, a fost în bună parte iluzoric.

La 1879, după intenția lui C. A. Rosetti, Camera votă legea prin care se anulau vânzările deghizate ale pământurilor date clăcașilor. Operațiile cămătarilor au continuat însă, și statistica arată că în unele județe 14.—30% (?) ¹⁾ din aceste pământuri nu se mai stăpinesc de proprietarii lor legali.

È neîndoios că inalienabilitatea loturilor țărănești, dintr'o măsură ocrotitoare, s'a înfors împotriva unei selecțiuni firești între muncitori și a contribuit să agraveze procesul de pulverizare a pământului, provocat de regimul nostru succesoral.

Din toate părțile, și pe bună dreptate, inalienabilitatea e denunțată ca o piedică la o mai bună repartiție a proprietății țărănești. Și totuși, ni se pare tot așa de evident că, dacă mine loturile țărănești ar fi declarate alienabile, s'ar petrece același lucru ce s'ar fi petrecut și după 1864. În locul unei selecții cum am dori-o, s'ar întâmpla că în fiecare sat 2—3 cămătari și-ar crea adevărate proprietăți mari prin deposedarea consătenilor lor.

Adevărul e că, între menținerea actualei stări de lucruri și desființarea pur și simplu a inalienabilității, poate să intervină o soluție, ce va permite întregirea parcelelor în proprietăți țărănești înlăturînd posibilitatea speculei. Pentru aceasta, ar fi necesar să încredințăm Casei Rurale o nouă atribuție.

Iată cum imi reprezintă lucrurile. Pământul țărănesc, fără deosebire de origină legală, va fi declarat alienabil, dar această instrăinare pentru proprietățile mai mici de 10 hectare nu se va putea face decît prin licitație publică, prezidată, condusă de Casa Rurală prin mijlocirea unui organism local, comunal, ce poate fi Banca populară. Casa Rurală va participa la licitație, spre a reține pe socoteala sa proprietatea țărănească ce nu va fi atins minimul de preț fixat pe fiecare regiune. Casa Rurală va mai avea dreptul exclusiv de a institui pentru aceste proprietăți țărănești operațiile unui credit hipotecar putînd să împrumute pînă la $\frac{2}{3}$ din valoarea proprietății. Hipoteca va fi realizabilă, și

1) Semaul de întrebare din manuscris se justifică. În adevăr, din statistica publicată de Ministerul de Interne, pe care autorul nu o putea cunoaște, rezultă că arendările pământurilor țărănești nu ajung la porțiunile ce se presupuneau înainte.

fondul vindut prin licitație publică, în caz de neplată a ratelor. Cumpărătorii loturilor nu vor putea fi decit sătenii ce nu posedă mai mult de 30—40 hectare.

În fine, tot în legătură cu această atribuție de credit rural țărănesc, Casa Rurală și-ar putea lua sarcina să răscumpere contractele de arendare ce grevează proprietatea țărănească, ca adevărate datorii uzurare.

În regiuni unde pogonul se ia în arendă de la proprietar cu 30 lei, țăranul își arendează propriul său pământ cu 8—10 lei pe cite 9 și 11 ani înainte: practică comună și generalizată (Vezi „Cămăta la sate”, de Take Protopopescu: pogonul cedat cu 5 lei și rearendat de cămătar cu 40).

Se va stabili mai întâiu, că pământurile țărănești nu se pot arenda, decit dacă aparțin minorilor, văduvelor, infirmilor. Casa Rurală nu va arenda pământurile țărănești luate în posesie, decit pe timp de trei ani, urmînd după acest interval să le scoată în vinzare.

Pentru anularea inchirierilor existente, s'ar putea proceda în chipul următor: Judecătorul de pace va cerceta toate contractele autentice de arendare. Cînd prețul de arendă stipulat reprezintă un preț normal pentru localitate, contractul va fi declarat valabil încă pe 2 ani, adică se va aplica acestor arendași măsura prevăzută de noi pentru arendașii moșiilor mari. Atunci cînd contractul prevede o arendă mai joasă de cit cea normală regiunii, contractul va fi declarat nul și neavenit. În ambele cazuri, dacă pământul a fost arendat ca plată pentru un capital împrumutat, — și datoria se poate proba, — Casa Rurală va achita pe creditor, constituînd o ipotecă de valoare egală în fondul eliberat. Presupunem o datorie de 100 lei, pentru care țăranul, drept dobîndă, a dat creditorului în arendă cele trei pogoane ale sale, socotite în preț de zece lei pe an pogonul, pe timp de 5 ani, urmînd ca la termen să restituie integral suma împrumutată. Casa Rurală va achita suma de 100 lei creditorului, constituînd o ipotecă egală în cele trei pogoane. Ceia ce va face că proprietarul acestor pogoane se va regăsi în stăpînirea lor, avînd să plătească Casei Rurale o anuitate (socotită cu 6%), de 18 lei. Prin această operație, țăranul care plătea o dobîndă aparentă de 30 lei (pogonul socotit 10 lei pe an, cînd în realitate arenda valora 20 lei), și reală de 60 lei, pentru o datorie de 100 lei, va plăti în viitor 18 lei pentru aceeași datorie (bine înțeles țăranul îndatorat va avea oricînd facultatea să-și ridice ipoteca). Casa Rurală va avea dreptul să arendeze loturile țărănești luate în posesie numai pe trei ani, urmînd apoi să le scoată obligatoriu în vinzare.

* * *

Casa Rurală va fi pentru țăranimea noastră organismul regulator al vieții sale economice. Casa Rurală ar putea cuprinde patru mari secțiuni sau subdiviziuni:

- 1) Secția improprietărilor.
- 2) Secția arendărilor.
- 3) Secția creditului hipotecar.
- 4) Secția creditului personal—(Banca populară).

Apare de o evidentă necesitate, ca aceste secțiuni să fie întrunite într-o direcție unitară, menită să asigure o strinsă legătură și un reciproc control între diversele operațiuni ce cad în atribuțiile Casei Rurale.

Casa Rurală va avea deci ca rezultat: 1) să modifice actuală repartitie a proprietății funciare, creind mici proprietăți economice, primitoare de o cultură intensivă (aceste proprietăți țărănești vor proveni din desmembrarea proprietății latifundiare și din întregirea proprietăților parcelare); 2) va permite să înlocuim actualul sistem de arendașie, substituind arendașului intermediar și spoliator—asociața țărănească; 3) va pune la dispoziția țărânimii creditul hipotecar și personal, menit să înlătore uzura din sate, să ajute și să ridice gospodăria țaranului proprietar, arendaș sau simplu muncitor cu brațele, să favorizeze numeroase inițiative pe teren de cooperatie țărănească.

Casa Rurală intrunește, pentru înălțarea economică și socială a țărânimii, cele două mari forțe ale societăților moderne: intervenția statului și virtutea asociației între muncitori. Casa Rurală înseamnă cea mai temeinică soluție a problemei agrare.

Dr. Ion Radovici

